

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA GÜNEY AZERBAJYAN ŞAİRLERİNİN ESERLERİNDE KADININ HAYATVERİCİ NEŞE GİBİ TARİFİ

*In the Works of South Azerbaijani Poets in the Second Half of the 19th Century, the
Description of a Women as a Life-Giving Drug*

Metanet ŞAHALİYEVA*

Özet

19. yüzyılın ilk ve ikinci yarısında Güney Azerbaycan edebiyatında bir takım türlerin oluşması, özellikle nesir ve drama örnekleri, sanatsal düşüncenin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde sanatçıların bilimsel-kuramsal yayıncılık çalışmalarını tercih etmelerini, halkın sorunlarını çözmeye yolunda atılmış bir adım olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Güney Azerbaycan edebiyatında gerçekçilik doğrultusunda şekillenen şiir, sanatsal nesir, hiciv ve drama çalışmaları, modern İran'ın sosyal ve siyasi koşullarının eksiksiz ve kapsamlı bir incelemesini sunmuştur. Nasır, oyun yazarı Mirza Fatali Ahundzade'nin felsefi görüşleri, gazetecilik yaratıcılığı, bilimsel bakış açısı Güney Azerbaycan edebiyatına yeni içerik ve yön kazandırmıştır. Böylece Güney Azerbaycan'ın edebi ve kültürel hayatının gerçek uyanışı M.F. Ahundzade'nin eserinde açık bir örnek bulmuştur. Aslında, M.F. Ahundzade'nin realist edebiyatı sadece Güney Azerbaycan ve bir bütün olarak İran edebiyatını değil, aynı zamanda Orta Asya uluslarının edebiyatını da etkilemiştir. Her iki tarafın edebiyatı da dönemin sosyo-politik manzaranı kendine has bir şekilde barındırıyordu. Ama Güney Azerbaycan edebiyatında geleneksel temalar: tema açısından fikir ve politikanın özelliklerine göre farklılık gösterip, üstünlük sağladı. Güney Azerbaycanın yazılı edebiyat kaynaklarında hem feodal ilişkilere ve mutlakiyetçiliğin sömürge politikasına karşı, hem de insanı hayata çağıran, onlara uyanış ruhu veren içerikli eserler yazılırdı. Şairlerin eserlerinde, özellikle aşk şiirlerinde, kadınlara karşı güzellik duygusu daha çok kendini gösterirdi. Güney Azerbaycan şairlerinden, Muhammedali Dilsuz, Ebulhasan Raci, Hacı Reza Sarraf, Muhammed Bağır Halhalı. Seyyed Abulgasim Nabati, Muhammed Hideci, Mehmed Xalife Acız vb. şairler eserlerinde kadını hayat veren neşe ve sadakat sembolü olarak ele almışlardır.

Anahtar kelimeler: 19. Yüzyıl, Güney Azerbaycan edebiyatı, uyanış ruhu, aşk şiirleri.

Abstract

In the first and second half of the 19th century, the formation of a number of genres in the literature of South Azerbaijan, especially examples of prose and drama, facilitated the development of artistic thinking. At this time, it would be more correct to consider artists' preference for scientific-theoretical publicist works as a step towards solving the problems of the people. In the second half of the 19th century, the study of poetry, artistic prose, satire, and drama, formed in the direction of realism in the literature of South Azerbaijan, presented a complete and comprehensive study of the social and political conditions of modern Iran. Prosaist, dramatist Mirza Fatali Akhundzade's philosophical views, journalistic creativity, scientific outlook gave new content and direction to the literature of South Azerbaijan. Thus, the true awakening of the literary and cultural life of South Azerbaijan found a clear example in the work of M.F. Akhundzade. In fact, M.F. Akhundzade's realist literature had an impact not only on the literature of South Azerbaijan and Iran as a whole, but also on the literature of Central Asian nations. The literature of both sides contained the socio-political landscape of the period in its own way. Of course, this was not reflected in the genre-style trends of the works. However, in South Azerbaijani literature, traditional themes differed

Makale Geçmişi Başvuru tarihi: 15 Ocak 2023, Kabul tarihi: 18 Mart 2023

* Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Muhammed Fuzuli El yazmalar Enstitüsü, Bakü, Azerbaycan /
matanat.sahaliyev.63@bk.ru / ORCID: 0000-0002-2409-6591

and prevailed due to their features: in terms of subject matter, it was both distinguished and superior due to its idea and poetic features. Because, both oral and written sources of literature originated in South Azerbaijan, the idea and content were directed against feudal relations, the colonial policy of absolutism, but despite this, the works with content that called people to life and gave them the spirit of awakening were not written. In the creations of poets, especially in their love poems, the feeling of feeling for life, women's singing and beauty was more evident. South Azerbaijani poets Abulhasan Raji, Haji Reza Sarraf, Muhammad Bagir Khalkhali, Seyyed Abulgasim Nabati, Muhammad Hidaji, etc. In their creations, the authors took the woman as a symbol of life-giving spirit and loyalty.

Keywords: 19th century, a comprehensive review, South Azerbaijan, poetry, Central Asian literature, , love poems, inner and outer beauty of a woman.

Giriş

Kadim Doğu kültürünün beşiği gibi tanınan Kuzey Azerbaycan'da 19.yüzyılın ikinci yarısında yeni kültürel ilişkilerin oluşması için bir ortam yaratılmıştır. Bu yenilikler edebiyat araştırmalarında yeni gerçekçi biçimlerin ve türlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Kuzey Azerbaycan edebiyatındaki zorunlu yenilenme hem Rusya'ya, hem de Batı'ya duyulan ilgiden kaynaklanıyordu. Tabii ki, Kuzey Azerbaycan'daki ortamdaki farklılık, Güney Azerbaycan'ın edebi ve sosyo-politik görüşünün gelişmesini de atlamamıştır. Güney'in özgür düşünen insanların farklı bir ortamda yaşamalarına rağmen Kuzey Azerbaycan edebiyatına olan ilgilerinin her zaman güçlü olduğu malumdur. Yani, her yeniliğin gerçek hayatın bir ürünü olduğu bilinmektedir. Hayatın bu gerçeği ise edebî konularda da kendini açıkça göstermektedir. Bu anlamda Kuzey Azerbaycan edebiyatının dramaturku Mirza Fatali Ahundzade'nin modern İran gerçekliğini yansıtan komedileri, "Kemaluddov'un Mektupları" felsefi eseri ve "Aldatılmış Kavakib" anlatısı Güney Azerbaycan halkının edebi düşüncesinde büyük bir sahne oldu. M.F. Ahundov'un sanatsal ve bilimsel-gazetecilik eserleri, özellikle yazılarında ve mektuplarında gündeme getirdiği konular, sadece Kuzey'de yaşayan Azerbaycanlılar için değil, Güney Azerbaycan halkı için de önemli konular idi.

Sonuc olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Mirza Fatali Ahundzade'nin edebî-bedii görüşleri Güney Azerbaycan edebiyatının temsilcileri olan Zeynalabdin Maragali, Mirza Abdurrahim Talibov (Tebrizi) ve Mirza Ağa Tebrizi'nin yaratıcılığında olumlu rol oynadı.

Bu dönemin şiiri, estetik ifadelerin bolluğu, şiirsel abartı, seslerin uyumu, şiirsel sözdizimi ve sanatsal ifade zenginliği ile ayırt edilirdi. Güney Azerbaycan'ın toplumsal baskıya boyun eğmeyen yaşam tarzı, insanların ruhlarında uyanan yeni duyguların sanatsal ifadesi şiire de yansımıştı.

19. yüzyılda. Güney Azerbaycan edebiyatında şiirin gelişimi iki yönde gerçekleşmiştir: 1.Klasik tarzda şiir (gazel, methiye, ağıt vb.) 2. halk şiiri tarzında yazılmış eserler (goshma, garayli, tacnis vb.). Bu dönemin şairleri konu ve dil sadeliği bakımından halka ilerici fikirler aşıl原因, hayatı daha bütünlüklü ve gerçekçi yansıtan eserler yazmaya başlamışlardır. Yeni ortaya çıkan şiir, kökleri Ortaçağ'ın klasik şiir geleneklerine dayanmış, ama zamanın taleplerinden doğan meseleleri de yansıttı.

Şairler şiirlerinde çoğunlukla Güney dilinin üslubunu korumaya çalışıyorlardı. Şiirde şairlerin ruhu ve karakteri M. Fuzuli'nin güftelerine yakın olsa da gazellerin dilindeki lirizm, özgünlüğü ve konu farklılığıyla öne çıkıyordu. Sonuç olarak, Güney Azerbaycan şairlerinden Muhammedali Dilsuz, Ebulhasan Raci, Hacı Reza Sarraf, Muhammed Bagir Halhali. Seyyed Abulgasim Nabati, Muhammed Hidaci vb. bu tür şairler gerçek güzelliği ve derin felsefi-mantıksal fikirleri, son derece samimi ve insan kalbini titreten insani duyguları aşıl原因, hem de kadını insan ruhunu güzelleştiren bir varlık gibi gösteren eserler yazmaya başlamışlardır.

1. Güney Azerbaycan şairlerinden: Muhammedali Dilsuzun yaratıcılığında insana yeni bir bakış

Dilsuzun şiirlerinde poetika çok kuvvetlidir. Şairin yaratıcılığındaki ağıtların ana hattı hüznün, keder ifade etse de, aşk dolu gazelleri okuyucuda yüksek manada duygu yaratır:

Əzizim, eşq aləmində yəqin bil kim, nihan olmaz,

Qəlat sözdür, deyəllər: aşiqin eşqi əyan olmaz (Əhmədova,2009. 609).

Şairin aşk içerikli gazellerinde, aşık Mecnun gibi çile çekse de bu aşkı kavuşma kadar tatlı bilir.

2. Güney Azərbaycan şairlerinden: Muhemmed Xalife Acızın şiirlerinde romantik duygular

Sadi Şirazi üslubunda yazan şairin aşk şiirlerinde aşığın çektiği acılar, yalvarışları âşık olduğu kadının kalbini yumuşatamaz, aksine ona eziyet etmeyi sever, âşık ise aşk yolunda sabırlı olmayı tercih eder:

Gəl desəm Acizi didarına bənzər bu bahar,

Qorxuram bu sözüümü eşidə qəhr eyliyə yar (Məhəmməd Xəlifə Aciz,h.ş.1389, 228)

Şair manzum şiirlerinde yaşama, güzelliğe ve kadına karşı güçlü bir duygu besler. Kadın güzelliğine her şeyden çok değer veren şair onları bir tabiat mucizesi bilir.

Şairin dediğine göre, insanı memnun eden yüzlerce sanat eseri vardır, ama hiçbiri bir kadının güzelliğiyle boy ölçüşemez. Aciz'in şiirlerinde tasvir edilen kadın güzelliği ile sanki servi-taze, dikenli ter ve çayır çiçeği "fesleğen" yaratıyor:

Gül üzrə reyhan yaradıb! (Mümtaz,1935, 384).

3. Güney Azərbaycan şairlerinden: Mırza Mehdi Sukuhinin şiirlerinde lirizm, iyimserlik

Sukuhi, şiirlerinde güzelliğin sanatsal imgesini anlatırken, dönemin dini kurallarının aksine, kadını hayat veren bir ilaç olarak sunar:

Ölincə eyləsin vəsvi-cəmalın

De, qayıtsın adı-sanı behiştin (Cənub ulduzları,1984,17).

4. Güney Azərbaycan şairlerinden: Abulhasan Racinin gazellerinde insan sevgisinin yüksek sanatsal vizyonu

Abulhasan Raci tamamen farklı bir yol seçerek, gazellerinde insan sevgisine yüksek sanatsal bir bakış oluşturmuştur. Raci gazellerinde fikirlerini halka sade ve anlaşılır bir dille aktarmayı başarmıştır. Onun lirik kahramanı, Hafız, İ. Nesimi, M. Fuzuli kahramanlarına benzemez. Çünkü o, ideale kavuşacağı anı sabırla, ağırbaşlılıkla ve ölçülü bir şekilde bekleyen bir âşıktı. Şair âşık olmanın Allah'ın bir lütfü olduğunu:

Eşqə meydan verməgə istər fəzayi-laməkan, (Raci,1992,43) – söylemekle aşkı "yasaklayan" vaizlere sanki meydan okur.

Tatlı hasretle çarpan âşığın yüreği, âşığın hayaliyle öyle dolu ki, aşk kadehinden içmek sersemliğe dönüşmüştür. Ve bu da sebepsiz değil, çünkü her şeye sevginin gözünden bakıyor:

Ey pərivəş bu qədər ahü-fəğanım yox idi (Heyət,1993,.105).

Şair'e göre aşk, insana verilen en büyük nimet olmanın yanı sıra, beden ruhla birleştiği büyük bir andır. Raci, aşk yollarındaki kavuşmanın her türlü zorluğun içinden geçtiğini fark eder. Bu sebepten de o: *Canan yolunda cəhdü keçmək bu candan (Raci,1992,57)*- diyerek, aşk dünyasının acı şarabını içerek, sabr etmeyi ve tüm mahrumiyetlere katlanmayı öğrenen aşığın, aşkından şüphe etmiyor. Bütün yaratıcılığı boyunca insan ilişkilerinden bahsederek derin bir lirizm yaratan şairin şiirlerinde tasavvuf ve hurufilik eşsiz renklerle birlikte ifade edilir. Şair gazellerinde kadını romantik duygularla tabiatın güzelliği ile dokunaklı bir şekilde benzeştiriyor.

5. GüneyAzərbaycan şairlerinden: Hacı Reza Sarrafın şiirlerinde geleneksel ve lirik duyguların ifadesi

Sarrağ gazellerinde Muhammed Fuzuli'nin hayali-ilahi güzeliyi, Molla Penah Vagifden, vefa, saflık gibi niteliklerle kendine aşılıyarak, anlattığı kadının iç ve dış güzelliğini takdir ediyor:

Kəram qıl başımı torpaqdan al, qoy bir dizin üstə

Məni gəl, axır ömrümdə, əzizim sərfəraz eylə! (Əhməd,2018,.79).

Kadının manevi değerini bilen aşık aşkını tasdik etmek için iradesini kaybetmekten çekinmez. aksine elinin elinde olması onun yüce duygusunun ve güzelliğe verdiği önemini bir daha doğrular. Şaire göre, gerçek aşk yanmaktır, aşksız hayat yanmış bir ağaç kütüğüne benzer.Şair Nesiminin söylediği gibi:

Canda ki eşq olmadı, dildə xəbər nə faida? (Nəsimi,2013,29).

Sarrağ şair Nesiminin aksine, aşk sadece vücudun değil, kalbin de ateşlenmesinde görüyor:

Qoyun yansın, bu yanmaqlıqdan əhli-eşqə nərvə nə?(Antologiya,1981,164).

Şair'e göre, ruhun aşka sahip olması bedenin yenilenmesi, coşkuya gelmek ise insanın yeniden doğuşudur.

6. Güney Azerbaycan şairlerinden: Muhammed Bağır Halhalinin yaratıcılığında insan sevgisinin ilahisi

19 yüzyılın Güney Azerbaycan yazarlarından olan M.B. Halhali'nin çağdaşlarından farkı, fikrini üstü kapalı olarak yeni ifadeler ve benzetmelerle vermesidir. Şairin gazellerinin ana teması, insan sevgisi ve kadın güzelliğini yüceltmeye adanmıştır. Örnek olarak, "Yaptım" gazelinde hassas bir âşığın içindeki ıstıraplar ve sevdiğine kavuşma arzusu gerçekçi renklerle anlatılır:

Xalü zülfün desin ər, danəvü dam eyeləmişəm (Antologiya,1981,99).

Müellif, gazellerinde olduğu gibi "Salabiyye" mesnevinde de kadına yönelik tavır konusuna özel olarak değinmektedir. Bence, ailenin mutluluğu ve gelecek neslin doğru bir şekilde yetiştirilmesi birbirini anlayan iki kişinin karşılıklı sevgisine dayanmalıdır. M.B. Halhali'ye göre, kadın dürüst olmalı, hoş bir yüze sahip olmalı ve bakışlarıyla çevresine sevgi aşılamalı, kendisinin, evinin düzenini bilmeli ve kocasına sevgisini göstermelidir. Edebiyat eleştirmeni, akademisyen Firudin Bey Koçarlı ise M. B. Halhali'dan farklı olarak, kadını toplumun tam teşekküllü bir üyesi olarak görmektedir. Müellife göre, " genç neslin refah ve mutluluğu annelerin elinde olup, onların bilgi, saygı ve doğruları ile alakalıdır." (Köçərli,1981,371). Aslında, Firudin Bey Koçerli'nin mantıklı yargısı alkışlanmalıdır. Çünkü bir erkeğin, evde neşe yaratan ve onu sevgisiyle okşayan bir kadına ihtiyacı olduğu gibi, kadının da onlara ihtiyacı vardır.

7. Güney Azerbaycan şairlerinden: Seyyid Abulgasim Nabatinin yaratıcılığında kadın hayatın başlangıcı, doğal hislerin ve duyguların uyanışı gibidir.

19. yüzyıl Güney Azerbaycan edebiyatında yaratıcı ruhuyla öne çıkan şairlerinden biri de Seyyid Abulgasim Nabatidir. Şair, aşk dolu sözlerini lirik eserlerinde o kadar içtenlikle dile getirmiştir ki, bu da ifadeye sanatsal güç ve etkililik kazandırmıştır. Şairin lirik kahramanı sevdiği kadını kıskanan bir âşıktır. Nabati, lirik eserlerinde dini görüşlere karşı çıkıyor ve kadınları gerçek aşkla övüyor. Mısralarında kavuşmak hasreti ile: *Nola bir də dolanaydım başına, (Nəbati,2004,145)* düşünen, çırpınan bir âşığın heyecanı yansıtılır. Şairin yarattığı kadın imajı sadece yüzüyle değil, iç dünyasının saflığı, tatlı konuşması ve hoş bakışıyla insanda yaratıcıya karşı necip duygular ve sempati uyandırır.

8. Güney Azerbaycan şairlerinden: Muhammed Hideci'nin aşk ve güzelliğe dair felsefi düşünceleri

19. yüzyıl Güney Azerbaycan edebiyatında dilinin akıcılığı, açık anlatımı, geniş konu yelpazesi, kendine özgü üslubu ile öne çıkan şairlerinden biri de Muhammed Hideci'dir. Sanatsal yaratımına bir gazel ile başlayan şairin güftelerinin ana teması insan duygularının ve kadınların manevi dünyasının bir kutlamasıdır. Şairin aşk konulu gazellerinde anne-kadın, sadakat ve ahlakın vücut bulmuş hali olarak

anlatılır. M. Hideci'nin sözlerinde ilahi bir nur olarak sunulan kadın, hayat veren bir varlık olarak insanların duygu ve düşüncelerinin tutkulu hayallerini yansıtır:

Göstər üzün olsun şikarım

Həq qalmağa ixtilafı əqval! (Hidəci, h.ş. 1388, 92).

Muhammed Hideci'nin gazel eserinin kahramanları olaylara gerçekçi bir gözle bakarlar. Şairin söylediği aşk fedakârlığı sever. Bu aşkta âşık, güzelin çektiği acıyı kendisine bir "armağan" kabul eder ve yorulmaz. Şairin kahramanı, yüksek romantik duyguların insanda yarattığı hazzı yârinin imgesinde arar:

O gün ki, bir görüşə dinimi sənə satdım, (Əhmədova, 2009, 570).

Güzel bir kadının yüzünü aya benzeten şair, bir öpücük için dininden dönen, âşığı suçlamaz, aksine bu güzelliğe kayıtsız kalan insanları duyarsızlıkla suçluyor. Şairin lirik eserlerinde aşk,

insana haz veren "neşe" olarak sunulur. "Gül yüzlü" güzelin rüyası karşısında, kışının bahar olmasını dileyen âşık, aşk yolculuğunda yorulmuyor.

Cana, çəmənə çək tərübü eyş büsatın, (Əhmədova, 2009, 568).

Şaire göre, aşkın kokusunu herkes anlamaz. Şairin "kalbin kapısının ancak vefa sultanı açabilir" düşüncesi, gerçek ve samimi duyguların sanatsal bir ifadesidir.

19. yüzyıl Güney Azerbaycan edebiyatının önde gelen isimleri, insan hakikatlerini, hayatı anlama arzusunu, ideolojik-felsefi içeriğini söze dökerek şiiri felsefeye bağlı bir şekilde açıklamaya çalışmışlardır. Bu gibi şiir numuneleri insanları sevgiye can atma hevesine çığır açıyor. Güney Azerbaycan şairlerinden Muhammedali Dilsuz, Ebulhasan Raci, Hacı Reza Sarraf, Muhammed Bağır Halhalı, Seyyed Abulgasim Nabati, Muhammed Hidaci vs. yaratıcılık yolunda bu gibi konulara dokunarak kadını hayat verici bir varlık olarak övmüşlerdir.

Sonuç

19. yüzyıl, demokrasinin, gerçekçiliğin, halkçılığın yeni yönleriyle yayılmasına, dramaturjinin, milli tiyatronun, basın ve nesrin güçlenmesine, hem de aydınlanmış-gerçekçi edebî akımların gelişmesi için de geniş bir zemin oluşturmuştur. Genel olarak 19. yüzyılın 50-90'cı yılları, emperyalist güçlere karşı milli mücadelenin yükselen yüzyılı olarak Güney Azerbaycan halkının yaşamında çelişkili ve çalkantılı bir dönem olarak kendini göstermiştir. Bu dönem hem Kuzey hem de Güney Azerbaycan edebiyatında zengin bir dönem olarak tarihe geçmiş ve 20. yüzyılda Güney Azerbaycan halkının uyanışının temelini oluşturmuştu. Yüzyılın ortalarında ortaya çıkan eleştirel gerçekçilik, şiir ve sanat dünyası olan şiirde daha belirgin bir biçimde kendini göstermeye başladı. Yani, yazılı eserlerde embriyo şeklinde çözülen problemler, insani problemler olarak önerilmekte idi. Şairlerin eserlerinde değindiği konular bambaşka bir öz kazanır, insanı düşündüren sorulara felsefi cevaplar çoğalır ve hayata yeni bir bakış açısı oluşurdu. Bu durumda eserlerinde romantik duyguları, hisleri ve aşkı tasvir eden bazı şairler (Dilsuz, Raci, Sarraf, Aciz, Nabati, Shukuhi, vb.) insanlara yüksek insani fikirler aşıl原因 gerçekçi temalara öncelik vermeye başladılar. Ayrıca, bu dönemin şairleri, yaratıcılıklarında sanatsal betimleme, sanatsal anlatım ve anlatım araçlarını ustaca kullanmış ve şiirsel dizimleri özgün bir biçimde kullanmışlardır. Özellikle Ebulhasan Raci, Hacı Rıza Sarraf, Muhammed Bağır Halhalı, Seyyed Abulgasim Nebati, Muhammed Hideci vb. söz sahipleri eserlerinin konusuyla değil, şiirselliğiyle ve poetikasıyla dikkat çekiyor.

Genel olarak Güney Azerbaycan şairlerinin şiiri, insanda hümanizm, bağlılık, kadına saygı ve sevgi gibi insani duyguların oluşmasında ana yönlendirici faktör olmuştur.

Kaynaklar

Əhmədova, S. XIX-XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı (poeziya). İki cildə. I cild. Bakı: Nurlar, - 2009.

دیوان اشعار ترکی محمد خلیفه عاجز گرمه رودی (معروف به عاجز سرابی)، مقدمه، تصحیح و تحشیه: دکتر حسین محمدزاده صدیق. انتشارات تک درخت، تهران، 1389، چاپ اول، تیراژ 2000، ص 472

Mümtaz, S. El şairləri. Bakı: Azərneşr, - 1935.

Cənub ulduzları (şeyrlər, poemalar) / - Bakı: Yazıçı, - 1984.

Raci, H.Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Sabah, - 1992.

Heyət, C. Azərbaycan ədəbiyyatına bir baxış. Bakı: Yazıçı, - 1993.

Əhməd, V. Cənubi Azərbaycan şeiri antologiyası (XIX-XXI əsrlər). Bakı: Esoprint, 2018.

Nəsimi, İ. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, - 2013.

Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası. Üç cilddə. I cild / - Bakı: Elm, - 1981.

Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı. İki cilddə. II cild. Bakı: Elm, - 1981.

•ش. 1388 ص 342. دیوان اشعار ترکی حکیم ملا محمد ھیدہ جی، دکتر حسین محمدزادہ صدیق، انتشارات پینار، زنجان .

Nəbati Seyid Əbülqasım. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, - 2004.

Mehmet, Nuri Çınarcı. Seyyid Ebulkasım Nebati ve Sakinamesi // -Erzurum: araştırmaları:Enstitüsü dergisi, (AED) 55.

Türkiyat

Naciye Önel. Mirza Aka Tebrizi Nümayişname Bekuşiş- İ H. Şadık, Tahran 2535 (1976) adlı kitabın 1-38. Sahifelerinin çevirisi/ Önel